

İslami İlimler Dergisi

The Journal of Islamic Sciences

مجلة العلوم الإسلامية

FAHREDDİN ER-RÂZÎ'NİN *MEFÂTİHU'L-GAYB* ADLI ESERİNDE MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'AN'A YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF FAHREDDİN ER-RÂZÎ'S APPROACH TO MUNÂSABÂT AL-QUR'AN IN HIS WORK ENTITLED *MEFÂTİH AL-GAYB*

Yahya ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi; Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri / Tefsir; ORCID ID: 0000-0002-0774-1755; e-mail: yahyaarslan58@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Dili / Article Language: Türkçe / Turkish

Geliş Tarihi / Received: 5 Eylül 2023 / 5 September 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 1 Kasım 2023 / 1 November 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Güz 2023/ Autumn 2023

Cilt / Volume: 18, **Sayı / Issue:** 2

Plagiarism / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

<https://dergipark.org.tr/pub/islamiilimler>

Öz

İnsanlık için hidayet vesilesi olarak gönderilen Kur'an-ı Kerim çeşitli sebeplerle ve farklı zamanlarda indirilmiştir. Buna rağmen gerek âyetler gerekse sureler arasında bir ilgi ve alaka vardır. Bu alakaya Münâsebâtü'l-Kur'an denilmektedir. Münâsebâtü'l-Kur'an ilmi, lafız veya mana bakımından âyetler ve sureler arasında mevcut olan ilgi ve alakayı konu edinmektedir. Âyetlerin ve farklı görüşler olmakla birlikte surelerin Kur'an'daki tertibi tevkîfî olduğundan bazı âyet ve surelerin arasında münasebet olduğu görünmektedir. Hatta bu münasebet o kadar kuvvetlidir ki herhangi bir âyetin veya surenin yerini değiştirmek mümkün değildir. Çünkü Kur'an'ın üslubundan kaynaklı mantıksal bir bağ söz konusudur. Münasebet ilmine değer veren ve tefsirinde her fırsatta bu münasebete değinen müfessirlerden birisi de Fahreddin er-Râzî'dir. Râzî "Kur'an'ın tamamı tek bir sure hatta tek bir âyettir." demek suretiyle bu ilme vurgu yapmakta ve gerek âyetler gerekse sureler arasındaki uyumu dikkatlere sunmaktadır. Râzî bu şekilde Kur'an'daki mana bütünlüğünü de ortaya koymaktadır. Münâsebât ilminin önemine binaen bu araştırmada her alanda söz sahibi olan Râzî'nin Mefâtîhu'l-Gayb adlı eserinde Münâsebâtü'l-Kur'an'a nasıl yer verdiğini izah ederek onun bu ilimdeki yetkinliğini ve bu ilmin Kur'an'ın anlaşılmasına katkısını da dikkatlere sunmak amaçlanmaktadır. Yöntem olarak bu tefsirdeki bazı âyetler ve sureler arasındaki münasebet incelenmektedir. Bu çalışma hem âyetler hem de sureler arasındaki münasebetten bahseden Münâsebâtü'l-Kur'an ilminin alt başlıklarıyla değerlendirilmesini kapsamaktadır. Neticede Münâsebâtü'l-Kur'an'ı etkili ve mantıklı bir şekilde ele alan gerek sureler gerekse âyetler arasındaki bağlantıyı tespit ve izah noktasında eşsiz bir maharet sergileyen Fahreddin Râzî'nin, bu ilimdeki hünerini ortaya koyarak "Kur'an'ın tamamı tek bir sure hatta tek bir âyettir." tezini ve iddiasını ispat ettiği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Münâsebâtü'l-Kur'an.

Abstract

The Holy Qur'an, sent as a means of guidance for humanity, was revealed for various reasons and at different times. Nevertheless, there is an interest and relevance between verses and suras. This relationship is called Munâsabât al-Qur'an. The science of Munâsabât al-Qur'an deals with the relationship and relevance between verses and suras in terms of wording or meaning. Since the order of verses and surahs in the Qur'an is arbitrary, although there are different opinions, some verses and surahs seem to be related. This is because there is a logical connection arising from the style of the Qur'an. Fahreddin er-Râzî was one of the commentators who valued the science of correspondence and mentioned it at every opportunity in his commentary. Râzî emphasizes this science by saying, "The whole Qur'an is a single surah or even a single verse". In this study, it is aimed to present how al-Râzî included Munâsabât al-Qur'an in his work Mefâtîhu'l-Gayb, his competence in this science and its contribution to the understanding of the Qur'an. Mefâtîhu'l-Gayb is chosen as the focal point and the relationship between some suras in this commentary is analyzed. This study covers the evaluation of the science of Munâsebât, which talks about the relationship between both verses and surahs, only between surahs. As a result, it is revealed that al-Râzî, who handled Munâsabât al-Qur'an in the most effective way and displayed his skill in determining the connection between suras and verses, proved the thesis and claim that "The whole Qur'an is a single surah or even a single verse".

Keywords: Tafsir, Qur'an, Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Munâsabât al-Qur'an.

Giriş

Kur'an-ı Kerim; üzerinde düşünmek, anlaşılacak, kavranmak ve hayata tatbik edilmek üzere gönderilen bir hidayet kaynağıdır. İnsanların ondan istifade edebilmesi, aydınlatıcı ve şifa verici mesajlarından yararlanabilmesi, Kur'an'ın ne kadar anlaşılacağıyla doğru orantılıdır.

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması noktasında tefsirler başta olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır. Kur'an'ın anlaşılması için bazı ilim dalları ihdas edilmiştir. Tüm ilimler Kur'an'ı anlamak için vardır kaidesi gereği her ilim dalı onu anlamanın gayretini taşımıştır. Kur'an'ın daha iyi anlaşılması gayretini taşıyan ilimlerin belki de başında Kur'an İlimleri gelmektedir. Bu ilimler içerisinde de Münâsebâtü'l-Kur'an İlmi'nin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Münâsebâtü'l-Kur'an, âyetler ve sureler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu ilişkiyi ise gerek lafız gerekse mana açısından âyetler ve sureler arasında var olan ilgi ve alaka yönünden ele almaktadır. Hem mana hem de lafız yönünden mu'ciz olan Kur'an-ı Kerim'in âyetleri ve sureleri arasında bir ilişkinin olmadığını düşünmek doğru değildir. Öyle ki hiçbir âyetin veya hiçbir surenin bir diğer âyet ve sure ile yerlerinin değiştirilmesi mümkün değildir. Âyetler ve sureler arasında öyle bir ilişki ve münasebet vardır ki birinin yerinin oynatılması tüm manayı bozacak derecede etkiye sahiptir. Çünkü Kur'an'ın üslubundan kaynaklı lafız ve mana açısından mantıksal bir bağ söz konusudur. Bu bağ, münasebet ilmine işaret etmekte ve bu ilmin inceleme alanına girmektedir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması noktasında münasebet ilmi büyük önem arz etmektedir.

Eserlerinde münasebet ilmine yer veren alimler elbette mevcuttur. Ancak bu alimler içerisinde münasebet ilmine değer veren ve tefsirinde her fırsatta bu münasebete değinen müfessirlerden birisi de Fahreddin er-Râzî'dir. Kur'an'ın tamamını tek bir sure hatta tek bir âyet olarak değerlendiren Râzî,¹ bu değerlendirmesiyle âyetler ve sureler arasındaki münasebetin önemi- ne vurgu yapmıştır. Zira Râzî, âyetler ve sureler arasındaki lafız ve mana açısından var olan bu mantıksal ilişkiye hemen her fırsatta değinmektedir. Bu yönüyle o, münasebeti etraflıca ele alan ilk müfessir, eseri de ilk tefsirdir denebilir. Tefsirin hemen her yerinde görülen âyetler ve sureler arasındaki münasebetle ilgili değerlendirmeler yukarıdaki yargıyı doğrulamaktadır. Kur'an'daki mana bütünlüğünü ortaya koyan bu özellik Râzî'nin münasebet ilmine verdiği değeri ve bu ilimdeki yetkinliğini de ispatlamaktadır.

Münâsebât ilminin ve Râzî'nin bu ilme atfettiği değerinin önemine bina- en bu araştırmada her alanda söz sahibi olan Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb* adlı

1 Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1999), 32/295.

eserinde Münâsebâtü'l-Kur'an'ın yer aldığını izah ederek onun bu ilimdeki konumunu da dikkatlere sunmak amaçlanmaktadır.

Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmakta ve bu tefsirdeki bazı âyet ve sureler arasındaki münasebet incelenmektedir. Aralarındaki münasebetin inceleneceği âyetler ve sureler seçilirken özellikle Münâsebâtü'l-Kur'an ile alakalı diğer çalışmalarda örnek olarak verilmeyen âyet ve sureler ele alınacaktır. Özgünlüğü yakalamaya yönelik bu yöntemle tekrardan da kaçınılmış olunacaktır.

Çeşitli sebeplerle, farklı zamanlarda ve yaklaşık yirmi üç yıllık bir süre zarfında indirilmesine rağmen Kur'an'da hiçbir çelişki söz konusu değildir. Çünkü münâsebât ilminin de özellikle vurguladığı üzere hem âyetler hem de sureler arasında çok sağlam bir lafız ve mana bütünlüğü vardır. Âyetler arasındaki bu münasebet surelerde de hem surenin ismi ile içeriği hem surenin başı ile sonu hem de bir surenin sonu ile diğer surenin başı arasında söz konusudur. Dolayısıyla münasebet ilminin kapsamı çok geniştir. Bu araştırmada çalışmanın hacmi de göz önünde bulundurularak örnekler üzerinden âyetler ve sureler arasındaki münasebet incelenecektir. Bu inceleme de Râzî'nin Mefâtihü'l-Gayb adlı tefsiri özelinde yapılacaktır.

Yine bu çalışmada kavramsal çerçeve başlığı altında münâsebât ve Münâsebâtü'l-Kur'an kavramlarının sözlük ve terim anlamları izah edilecektir. Ardından Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihü'l-Gayb adlı eserinde âyetler ve sureler arası münasebetin değerlendirilmesi noktasında örnekler verilecektir. Çalışmanın sonunda ise genel bir değerlendirme yapılacak, elde edilen ve ulaşılan sonuçlar zikredilecektir. Neticede Kur'an'ın anlaşılması noktasında önemli bir yeri olan âyetler ve sureler arası münasebeti ve münasebete önem veren Râzî'nin bu husustaki yaklaşımı ve değerlendirmeleri ortaya konulacaktır.

Literatür taraması yapıldığında âyetler ve sureler arası münasebeti konu edinen araştırmaların mevcut olduğu görülmüştür.² Ancak Râzî'nin Mefâtihü'l-

2 Mustafa Çetin, "Âyetler ve Sureler Arasındaki Münasebet ve İncicam", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989), 505-543; Mehmet Faik Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020); Enayetullah Azimi - Fatih Tok, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Münâsebâtü'l-Kur'an İlmine Yaklaşımı -Bakara Sûresi Örneği-", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 287-303; Habip Gül, "Kehf Sûresi'nin İlk Sekiz Âyetinin Sûrenin Diğer Bölümleriyle Münasebeti", *Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (2018), 221-237; Şahin Güven, "Celâleddîn es-Suyûtî'nin Merâsidü'l-Metâli' fî Tenâsübü'l-Mekâtî' ve'l-Metâli' İsimli Eseri Bağlamında Sûrelerin Başı ile Sonu Arasındaki Münasebet", *Bilimname* 34/2 (2017), 317-339; Mahmut Sönmez, "Âyetler Arasındaki Münasebetin Kur'an İlimlerindeki Önemi", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2020), 69-102; Ersin Kabakçı, "Âyetler Arası Münasebet Meselesinin Tefsirlere Yansımalarının Tarihi Kökenine Yönelik Bir Sorgulama: Tefsîru Mukâtil Örneği", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 420-442.

hu'l-Gayb adlı eseri özelinde ve Râzî'nin âyetler ve sureler arası münasebete yaklaşımı bağlamında bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Alandaki bu eksikliği doldurmak üzere hazırlanan araştırma, bu özgünlüğüyle diğer çalışmalardan ayrılmakta ve ilgili özellik ve özgünlüğü sayesinde alana katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında çalışmanın temelini teşkil eden ve sürekli zikredilecek olan münâsebât ve Münâsebâtü'l-Kur'an kavramları gerek sözlük gerekse terim anlamları yönünden genel hatlarıyla izah edilecektir. Çalışmanın ana kısmını, Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* adlı eseri özelinde, âyetler ve sureler arası münasebete yaklaşımı oluşturacağından bu kavramlar hakkında fazla ayrıntıya girilmeyecektir.

1.1. Tenâsüb/Münâsebet

Tenâsüb (تناسب) tefâul babından mastar olup aslı nesebe (نسب) fiilidir. Münâsebet (مناسبت) ise müfâale babından mastar olup yine aynı kökten/ fiilden türetilmiştir. Nesebe (نسب), akrabalık, soy-sop, yakınlık anlamlarına gelmektedir. Bu durumda hem tenâsüb (تناسب) hem de münâsebet (مناسبت), türetildikleri nesebe (نسب) fiiline göre bir yakınlık, ilişki, ilgi, alaka ve aidiyet manalarını içermektedir.³ Yine nesebe (نسب) fiili anne ve babanın bir olduğunu ifade eder. Mesela: “O, sudan bir insan yaratıp ondan *soy sop* ve hısımlık meydana getirendir.”⁴ âyeti bu manaya işaret etmektedir. “Falan falancanın akrabasıdır.” anlamındaki فُلَانٌ نَسِيبٌ فُلَانٍ deyiminde de görüldüğü üzere nesebe fiili yakınlık, akrabalık manalarına gelmektedir.⁵

1.2. Münâsebâtü'l-Kur'an

Sureler ve âyetler arasındaki lafız ve mana ilişkisini ifade eden Münâsebâtü'l-Kur'an kavramında Münâsebât, terim olarak peş peşe gelen kelime ve cümleler veya art arda zikredilen olaylar arasındaki ilişkiye denilmektedir. Münâsebâtü'l-Kur'an ise âyet ve surelerin kendi içerisinde veya diğer âyet

3 Ebu'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem el-Mısırî İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Daru Sâdır, 1993), 1/755; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabi, 1957), 1/35; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'n Nedveti'l Cedide, 1951), 2/108; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV, 2016), 201; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2017), 217-218.

4 el-Furkân 25/54.

5 Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Daru'l Kalem, 1991), 801.

ve sureler arasındaki irtibatı, ilgi ve alakayı konu edinen bir ilimdir.⁶ Bu ilim, âyetler arası, âyet içi veya sureler arasındaki içerik, konu, mana ve üslup bütünlüğünü incelemektedir.⁷ Zira Münâsebâtü'l-Kur'an, Kur'an'ı anlamının yöntemlerinden birisi olup lafız ve mana açısından âyetleri ve sureleri ilişkisel yönden değerlendirmektedir. Kur'an'ın üslubu gereği böyle bir irtibat olduğundan onun mesajının anlaşılmasında bu irtibatı tespit etmek önemlidir.⁸ Dolayısıyla Kur'an, başından sonuna kadar münasebeti barındıran ve bir bütün halinde incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken ilahi kitaptır. Âyetler ve sureler arasındaki bu ilişki Kur'an'ın i'câzını da ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir.

2. Münâsebâtü'l-Kur'an İlminin Tarihi Seyri ve Önemi

Münâsebâtü'l-Kur'an ilmi hicri dördüncü asırda ortaya çıkan bir ilimdir. Gerek âyetler gerekse sureler arasında bir ilişkinin ve bağlantının olduğundan ilk bahseden kişinin Ebû Bekr en-Nîsâbûrî (ö. 324/936) olduğu kabul edilmektedir. O, bir âyetin diğer âyetin peşinden, bir surenin diğer surenin ardından neden geldiğiyle ilgili hikmetleri araştırmak suretiyle cevaplar üretmeye çalışmıştır.⁹ Nîsâbûrî'den yaklaşık iki asır sonra Zemahşerî (ö. 538/1143) ve Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) eserlerinde âyetler ve sureler arasındaki münasebete vurgu yapmışlardır.¹⁰ Bu ilme büyük değer atfeden ve bu ilmi kitabileştiren ise Fahreddin Râzî (ö. 606/1209) olmuştur. O, hem âyetler hem de sureler arasındaki mana bütünlüğünü her fırsatta dikkatlere sunmuştur. Bununla birlikte Münâsebâtü'l-Kur'an dendiği zaman akla Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâî (ö. 885/1480) gelmektedir. Zira o, Nazmu'd-durer fî tenâsubî'l-ây ve's-süver adlı eserinde âyetler ve sureler arasındaki münasebete çok ayrıntılı bir şekilde değinmiştir.¹¹

Münâsebâtü'l-Kur'an, Kur'an'ın lafız ve mana yönünden barındırdığı hikmet ve incelikleri ortaya çıkarmadaki rolü bakımından önemli bir ilimdir. *“Andolsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”*¹² âyetinde de ifade edildiği üzere Kur'an, öğrenmek, incelemek, anlamak ve hayata tatbik edilmek üzere gönderilmiştir. Kur'an'ın bu gönderiliş amaçlarına ulaşmaya katkısı olan ilimlerden birisi de Münâsebâtü'l-Kur'an'dır.

6 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/40; Yılmaz, “Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver”, 31/568.

7 Mesut Okumuş vd., *Tefsir*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 414.

8 İsmail Kılıç, “Üslubu'l-Kur'ân Açısından İnşikâk-ı Kamer Hadisesi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2020), 273.

9 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/36; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 204; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 203.

10 Okumuş vd., *Tefsir*, 416.

11 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi-l Kur'an*, 2/108; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 205; Okumuş vd., *Tefsir*, 417.

12 el-Kamer 54/17.

Münasebet ilmi, akıl tarafından makul karşılanan ve söylenen söz hususunda söyleyen kişinin kıymeti ve değerinin bilinmesini sağlayan şerefli bir ilimdir.¹³ Kur'an'ın gerek âyetleri gerekse sureleri arasında latîf bir münasebet, insicam ve hüsn-i tertip vardır. Bu münasebet her âyet ve surede hemen görülmeyebilir. Fakat nüzûl sebeplerine, makam muktezasına, mekân ve zamanın gereklerine, muhatapların halet-i ruhiyelerine bakabilenler mükemmel bir münasebet bulunduğunu görmektedirler.¹⁴ Kur'an'ın i'caz yönüne vurgu yapan bu ilim sayesinde âyetler ve sureler arasında var olan hikmet, incelik ve münasebet gibi hususlar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in anlaşılıp hayata tatbik edilebilmesi yolunda büyük bir katkı sunan bu ilim değerli ve önemlidir. Kureyş Suresi ve Fîl Suresi arasındaki münasebetten bahsederken: "Kur'an'ın tamamı tek bir sure hatta tek bir âyettir. Âyetler ve sureler birbirini tasdik eder ve birbirini açıklar."¹⁵ diyen Râzî de esasında Kur'an'ın lafız ve mana bütünlüğüne vurgu yaparak münasebet ilminin önemini ortaya koymaktadır.

3. Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* Adlı Eserinde Münâsebâtü'l Kur'an'a Yaklaşımının Değerlendirilmesi

Bu başlık altında âyetin iç münasebeti, farklı âyetler veya âyet grupları arasındaki münasebet, surelerin başıyla sonu arasındaki münasebet, farklı sureler arasındaki münasebet ve sure içerisindeki konular arasındaki münasebet *Mefâtihu'l-Gayb*'dan örnekler verilerek ele alınacak ve incelenecektir.

3.1. Âyetin İç Münasebeti/Âyetin Kendi İçindeki Münasebeti

Kur'an-ı Kerim hem mana hem de lafız yönünden mucizevi bir kitaptır. Onu okuyan lafzındaki uyumu, tatlılığı ve letafeti hissetmektedir. Zira Kur'an Allah kelmidir.¹⁶ Bu sebeple onun nazmı da Allah Teâlâ tarafından belirlenmiştir. Kur'an incelendiğinde bu özelliği hemen dikkatleri çekmektedir. Âyet içerisindeki kelimeler arasında o kadar uyum vardır ki bir kelimenin çıkarılması veya değiştirilmesi bu insicamı ve ahengi bozmak anlamına gelmektedir. Çünkü âyetleri oluşturan her bir kelimenin bir diğer kelime ile gerek lafız gerekse mana bakımından bir irtibatı vardır. Dolayısıyla âyetlerin kendi içerisindeki bu iç uyum Münâsebâtü'l-Kur'an'ın da ilgi alanına girmektedir. Râzî: "وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ" *"Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."*¹⁷ âyetinde kelimeler arası alakaya hatta kelimelerin önce-

13 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/35.

14 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973), 1/121-122.

15 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/295; Benzer değerlendirmeler için bk. Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, 2/108.

16 el-Bakara 2/75; et-Tevbe 9/6; el-Fetih 48/15.

17 el-Bakara 2/3.

lik sonralık durumuna göre münasebete değinmektedir. Râzî'ye göre burada "min" teb'iz ifade etmekte olup inananları israftan koruma amacı taşımaktadır. Mefulün öne geçmesi malın bir kısmını tasadduk etmeye teşvik içindir. Yine âyette infak etmenin zikredilmesi zekâta işaret etmektedir.¹⁸ Bu örnek Râzî'nin âyetleri oluşturan kelimeler arasında kurduğu münasebeti ortaya koymaktadır.

Diğer yandan bir âyet içerisinde birden fazla konunun olduğu da vakidir. Bu durumda bir âyette var olan farklı konuların bile birbiriyle münasebeti söz konusudur. Fahreddin Râzî tefsirinde bu inceliklere ve ahenge değinmek suretiyle âyetlerin kendi içerisindeki münasebeti ortaya koymaya çalışmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından bazı âyetleri örnek vermek gerekmektedir. Mesela: *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا* "Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışudur. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."¹⁹ âyetinde hilallerden ve evlere girmekten bahsedilmektedir. Cahiliye döneminde bir şeye niyet eden kişiye bu niyetini yerine getirmek zor gelirse ya da ihrama girdiklerinde önemli bir iş için evlerine girmeleri gerekirse evlere kapılarından girmez arka taraftan girerlerdi. Âyet hem bu yanlış uygulamayı ortadan kaldırmak hem de ayın durumlarıyla ilgili soru soranlara asıl sorulması gerekenin ne olduğunu göstermek üzere inmiştir.²⁰

Ayın tam veya noksan olmasını yani incelenmesi sonra artarak dolunay olması ve tekrar incelenmesini soranlara ayın varlığının asıl hikmetiyle cevap verilmesi ve evlere kapıdan girilmesinin emredilmesi arasında elbette bir münasebet vardır. Bir âyette var olan bu iki konunun birbiriyle münasebetinin olmadığını düşünmek doğru değildir. Fahreddin Râzî bu âyet içerisindeki hususlar arasında var olan münasebete değinmekte ve bu münasebeti izah etmektedir. Ona göre insanların ayın hallerinden sormalarına karşın Allah Teâlâ'nın ayın hikmetlerinden bahsetmesi âyetin nüzül sebepleriyle alakalı-

18 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/276.

19 el-Bakara 2/189.

20 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an* (Muessesetü'r-Risale, 2000), 3/553; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/249-250; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Vâhidî, *Esbabü'n-nüzûl* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 28-29; Ebü Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Begavî, *Meâlimü't-tenzîl* (Beyrut: Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabi, 1999), 1/234-236; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (Daru Tayyibe, 1999), 1/522; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.), 2/23.

dır. Müşriklerin ihramlıyken evlere arkalarından girmeleri genelde hac döneminde. Onların sorularına değil de farklı bir hususa cevap verilerek hacda yaptıkları yanlış düzeltme amacı güdülmüştür. Diğer yandan asıl iyiliğin evlere arkalarından girmek olmadığı, aksine takva sahibi olmakla evlere kapılarından girmek olduğu vurgulanarak, gereksiz soru sormayı ve cahiliye davranışlarını bırakın, size faydası olacak şeyleri sorun, denmektedir. Yani esasında sorulması gereken ayın hikmetleri ve nasıl takvalı olunur sorusu olmalıdır. Neticede evlere arkalarından girmekte nasıl hayır yoksa soruları aksi yönde sormakta da hayır yoktur. Soru sorarken bile kişi seviyesini bilip seviyeli bir soru sormalıdır. Asıl yapılması gereken cahiliye adetlerinden kurtulmanın yollarını gösterecek sorularla meşgul olmaktır. Hilaller hakkında soru soranların sorma biçimlerinin yanlışlığı bir temsille yani evlere girmenin şekli ile izah edilmiştir.²¹

Görüldüğü üzere bu âyette hilaller, cahiliye adetleri ve bu adetlerin yerini alması gereken doğru davranışlar yani takva olmak üzere farklı konular dile getirilmiştir. Bu konular birbirinden bağımsız gibi görünse de âyetin nüzûl ortamının bilinmesiyle aralarındaki münasebet de ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması noktasında münasebetin önemini de ortaya koymaktadır.

Râzî, Bakara Suresi 285. âyet olan: *أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ* "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: 'Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.' Şöyle de dediler: 'İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.'"²² âyetinde de iç münasebete değinmekte ve kelimeler arasındaki insicamı çok belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Râzî; Allah, melekler, kitaplar ve peygamberler arasındaki münasebeti bu dört derecenin bilinmesinin imanın gereklerinden olduğuyla izah etmektedir. Dolayısıyla peygamber, kitap ve melek gibi diğer şeyleri bilmek her şeyi yaratan, hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ı bilmekle mümkündür. Bunun için âyette ilk etapta Allah'a iman zikredilmiştir. İkinci etapta ise meleklerle iman dile getirilmiştir. Çünkü melekler Allah ile kulları arasında bir vasıta. Allah (c.c.) vahyini melekleri

21 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 5/286; Benzer değerlendirmeler için bk. Muhammed Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, ts.), 1/203; Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi 'beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Dimeşk: Daru İbni Kesir, 1993), 1/218; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1994), 1/468; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1/291.

22 el-Bakara 2/285.

aracılığıyla peygamberlerine bildirmiştir. Bu sebeple Allah'a imandan sonra meleklerle iman gelmektedir. Üçüncü sırada ise meleklerin Allah'tan alıp insanlara ulaştırdığı vahye yani kitaplara iman vardır. O, bu hususu bir darb-ı meselle izah etmektedir. Işığını güneşten alan ay asıldır. Işık ise aya sonradan dahil olmuştur. Bu durumda melekler asıl olan ay gibi vahiy ise ayın sonradan nurlanması gibidir. Yani ayın kendisi derece açısından nurlanmasından önce olduğu gibi melek de vahiyden öncedir. Bu sebeple melekler kitaplardan önce zikredilmiştir. Dördüncü mertebede ise peygamberlere iman vardır. Çünkü onlar vahyin nurunu meleklerden almışlardır. Bunun için dördüncü sırada zikredilmişlerdir. Râzî bu izahlardan sonra bu dört derecenin sıralanmasında büyük hikmetler ve sırlar olduğunu, bu hikmet ve sırların da kitaplarda açıklanmasının uygun olmayacağını, yukarıda söylenen açıklamalarla yetinilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²³ Görüldüğü üzere Râzî âyet içi münasebeti çok veciz bir şekilde ifade etmektedir. Bu da onun münasebet ilmine verdiği değeri ve bu ilimdeki derinliğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

3.2. Farklı Âyetler veya Âyet Grupları Arasındaki Münasebet

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim toptan değil, tedricen indirilmiştir. Yani vahiy farklı zamanlarda bir âyet, bir sure veya birkaç âyet şeklinde gönderilmiştir. Bir surenin âyetlerinin farklı zamanlarda veya aynı zamanda gelmesi âyetler arasındaki irtibat ve insicama engel değildir. Hatta vahyin farklı zamanlarda gelmesi âyetler arasındaki münasebeti arama noktasında bir vesiledir. Çünkü farklı sebeplerle farklı zamanlarda inen âyetler arasında bir irtibatın olmadığı düşünülebilir. Bu sebeple âyetlerin tedricen indirilmiş olması münasebeti arama noktasında önemli bir etkidir.

Fahreddin Râzî, âyet içi münasebete değindiği gibi âyetler arası münasebete de önem vermiş ve bu hususta değerlendirmeler yapmıştır. Râzî'nin âyetler arası münasebete dair değerlendirmeleri için Furkân Suresi 63-77. âyetleri örnek olarak vermek mümkündür. Bu âyetlerde Allah Teâlâ cennetle mükafatlandıracağı has kulların özelliklerinden bahsetmektedir. Bu has kullar; yeryüzünde vakarlı bir şekilde yürümekte, geceleri Allah Teâlâ'ya ibadetle geçirmekte, cehennemden Allah'a sığınmakta, harcamalarında israf ve cimrilikten kaçınarak iktisatlı davranmakta, Allah Teâlâ'ya ortaklar koştuktan, cana kıymaktan ve zinadan sakınmakta, yalancı şahitlikten, faydasız işlerden kaçınmakta, Allah Teâlâ'nın âyetleri karşısında duyarlı davranmakta, eşleri ve göz aydınlığı olan çocukları hususunda dua etmektedirler.²⁴

23 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 7/107-108.

24 el-Furkân 25/63-77. Detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vüücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Daru'l Kitabi'l Arabi, 1986), 3/290-297; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdur-

Yukarıda zikredilen âyet grupları arasında önemli münasebetler bulunmaktadır. Allah Teâlâ, takva sahibi olan bu has kullarının özelliklerini zikrettikten sonra onlara vereceği ihsandan bahsetmektedir.

Râzî, Allah'ın (c.c.) kullarına vereceği ihsanın menfaatler ve tazim olduğunu ifade ettikten sonra bu kulların elde edeceği menfaatlerin: *أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ* "İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla müskafatlandırılacaklar."²⁵ âyetinde ifade edilen cennetin yüksek makamları olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde cennetin yüksek makamları anlamına gelen *ğurfe* (الغرفة) kelimesini izah etmek için ise aynı kelimenin zikredildiği Sebe' 37²⁶ ve Zümer 20.²⁷ âyetler arasında münasebet kurmaktadır.²⁸

Bu âyet grubunda Râzî'nin kurduğu bir diğer münasebet ise ta'zîmdir. *وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا* "Orada esenlik dileği ve selamla karşılanacaklardır."²⁹ âyetini delil getirerek bu has kullara ta'zîm edileceğini ifade etmektedir. Has kullara kimin ta'zîm edeceğini ise: *وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ* "Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler (ve şöyle derler): Sabretmenize karşılık selam sizlere."³⁰ âyetiyle münasebet kurarak melekler olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan o: *سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ* "Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selam" (vardır)."³¹ âyetiyle irtibatlandırarak has kullara Allah Teâlâ'nın da ta'zîm edeceğini belirtmektedir.³²

Yukarıdaki izahlarda görüldüğü üzere Râzî hem Furkân Suresi'ndeki âyet grubu arasında hem de bu âyetlerle başka surelerdeki âyetler arasında çok makul bir irtibat kurmaktadır. Bu örnek de yine onun tefsirinde münasebet ilmine verdiği değeri ve önemi ortaya koymaktadır.

Bir diğer örnek de Bakara Suresi'nin 183 ve 186.³³ âyetleri arasında kurulan münasebettir. 183, 184 ve 185. âyetlerde orucun farzietinden, oruçla ilgili birtakım hükümlerden ve Kur'an'ın Ramazan Ayı'nda inmesinden bahsedilmektedir.³⁴ 186. âyette ise: "Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler

rahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 2001), 3/32333; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964), 13/67-86; Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrâriü't-te'vîl* (Beyrut: Daru İhyai't Türesi'l-Arabi, 1997), 4/130-132.

25 el-Furkân 25/75.

26 Sebe' 34/37.

27 ez-Zümer 39/20.

28 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/487.

29 el-Furkân 25/75.

30 er-Ra'd 13/23-24.

31 Yâsîn 36/58.

32 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/488.

33 el-Bakara 2/183-186.

34 el-Bakara 2/183-186. Detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Suyûtî, *ed-Dürriü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut:

ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.”³⁵ şeklinde duadan, duaya icabetten bahsedilmektedir. Görüldüğü üzere oruçtan ve duadan bahseden âyetler arasındaki münasebet ilk bakışta pek anlaşılmamaktadır. Fakat Fahreddin Râzî bu âyetler arasındaki münasebeti üç yönden izah etmektedir.

Ona göre, Allah Teâlâ ilk önce orucun farzîyetini ve bazı hükümlerini açıkladıktan sonra verdiği hidayet sebebiyle kendisinin yüceltilmesini istemektedir. 185. âyetin sonundaki: *وَلْتَكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ* “Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.”³⁶ kısmıyla esasında bir zikir sayılan tekbir ve şükür emrederek kullarına yakın olduğunu, onları her an işittiğini ve dualarına icabet edeceğini beyan etmektedir.³⁷

İkinci olarak Râzî, Hz. İbrahim’in (a.s.) dua etme şekliyle delillendirerek bu âyetler arasında bir münasebet kurmaktadır. İbrahim (a.s.): *الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ وَإِذَا مَرَضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ وَالَّذِي يُمَيِّتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ* “O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. O, bana yediren ve içirendir. Hastalandığımda da O bana şifa verir. O, benim canımı alacak ve sonra diriltecek olandır. O, hesap gününde, hatalarımı bağışlayacağını umduğumdur. Ey Rabbim! Bana bir hikmet bahşet ve beni salih kimseler arasına kat.”³⁸ şeklindeki yakarışında önce Allah Teâlâ’yı övmekte sonra O’na dua etmektedir. İzahı sadedinde olduğumuz âyetlerde de Allah Teâlâ, tekbir ve şükür emretmek suretiyle önce senanın sonra duanın edilmesi gerektiğini bildirmektedir.³⁹

Râzî bu âyetler arasında, orucun farz kılındığı ilk zamanlardaki bazı hükümlere işaret ederek bir münasebet daha kurmaktadır. Orucun farz kılındığı ilk zamanlar oruçlu kimse iftardan sonra uyuyunca oruçluya haram olan şeyler devreye girmektedir. Yani şuanki haliyle uygulanan imsağa kadarki serbestlik yoktu. Bu durum Müslümanlara ağır gelmiş ve bazıları günaha düşmüşlerdi. İşte Allah Teâlâ oruçla ilgili âyetlerden sonra duadan bahseden âyeti indirmek suretiyle üzerlerindeki ağır hükmü kaldıracağını ve tövbe etmeleri halinde dualarına icabet ederek tövbelerini kabul edeceğini bildir-

Daru’l-Fikr, ts.), 1/426-468; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1/207-213; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984), 2/154-187; Ömer Çelik, *Hakk’ın Dâveti Kur’ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 1/242-248.

35 el-Bakara 2/186.

36 el-Bakara 2/185.

37 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 5/260.

38 eş-Şuarâ 26/78-83.

39 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 5/260.

mehtedir.⁴⁰ Bu izahlar Râzî'nin âyetler arasındaki münasebete verdiği değeri ve bu münasebeti ortaya koymadaki yetkinliğini göstermesi bakımından önem arz eden bir örnektir. Ayrıca bu örnekler, Kur'an'ın bir bütün halinde anlaşılması gerektiği noktasında münasebet ilminin de önemini ortaya koymaktadır.

3.3. Surelerin Başıyla Sonu Arasındaki Münasebet

Münâsebâtü'l-Kur'an ilmi içerisinde âyetler arasında olduğu gibi sureler arasındaki münasebet de büyük önem arz etmektedir. Bu münasebet kurulurken özellikle birinci âyetle son âyet arasındaki irtibatın nasıl olduğu hususu üzerinde durulmaktadır. Râzî de *Mefâtihu'l-Gayb* adlı tefsirinde surelerin başıyla sonu arasındaki münasebete hemen her surede değinmiştir. Surelerin başıyla sonu arasındaki münasebeti ise genelde surelerin sonunda zikretmektedir. Bu başlık altında konunun vuzuha kavuşması için birkaç örnek verilecektir.

Fahredden Râzî Kur'an'ın en uzun suresi olan Bakara Suresi'nde son iki âyetle ilk âyetler arasında çok güzel ve mantıklı bir münasebet kurmaktadır. Allah Teâlâ bu surenin başında gayba inanan, namazlarını kılan, kendisine verilen rızıklardan infak eden takva sahibi kullarını methetmektedir.⁴¹ Surenin sonunda ise başında methedilen kulların Ümmet-i Muhammed olduğunu bildirmektedir. Surenin sonundaki: *أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ* "Mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: O'nun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz."⁴² ifadeleri ile surenin başındaki: *الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ* "Onlar gayba inanırlar."⁴³ şeklinde zikredilen kısım murad edilerek bir nevi gaybın ne olduğu açıklanmaktadır. Yine âyetin: *وَيُؤْمِنُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا* "İşittik ve itaat ettik."⁴⁴ kısmı ise: *يُنْفِقُونَ* "Onlar namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."⁴⁵ şeklinde ifade edilen mü'minlere işaret etmektedir. Burada mükellef oldukları ibadetleri yerine getiren mü'minler zikredilerek adeta işitme ve itaat etmenin nasıl olduğu gözler önüne serilmektedir. Diğer yandan: *عُفْرَانِكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ* "Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda

40 Fahredden er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/260.

41 el-Bakara 2/1-5. Detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Berekât Nesefî, *Medârikü't-tenzi'l-ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dar İbn Katheer, 2017), 1/35-43; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 1/46-52; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 1/14-15; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 1/21-29.

42 el-Bakara 2/285.

43 el-Bakara 2/3.

44 el-Bakara 2/285.

45 el-Bakara 2/3.

dönüş yalnız sanadır.”⁴⁶ âyeti ile de surenin başındaki: *وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ* “Ahirete de kesin olarak inanırlar.”⁴⁷ kısmı arasında bir münasebet kurularak ahirete inananların, dönüşün Allah’a olduğunu bildikleri ve bunun için bağışlanma diledikleri ifade edilmektedir. Mü’minlerin özelliklerinden bahsettikten sonra onların Allah Teâlâ’ya nasıl yalvarıp dua ettiklerini bildiren: *رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا* “Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!”⁴⁸ âyetini surenin başındaki: *أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* “İşte onlar Rablerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.”⁴⁹ âyetiyle irtibatlandırmaktadır. Râzî, surenin başıyla sonu arasındaki bu münasebeti ifade etmek üzere de: “Bak, surenin başıyla sonu arasındaki münasebet nasıl ortaya çıktı.” değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁵⁰

Râzî’nin, ne güzel bir münasebet var, dediği surelerden birisi de Mâide Suresi’dir. Bu surenin ilk âyeti: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ* “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helal kılındı. Şüphesiz Allah istediği hükmü verir.”⁵¹ şeklindedir. Bu ilk âyette Allah Teâlâ, inananlara hitap etmek suretiyle akitlerin yerine getirilmesi, ihramlı iken avlanılmaması ve bazı hayvanların helalliği gibi hükümler koymaktadır. Surenin sonunda ise: *لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ* “Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümlerliği yalnızca Allah’ındır. O her şeye hakkıyla gücü yetendir.”⁵² buyrulmaktadır. Bu âyetler ışığında surenin başıyla sonu arasındaki münasebete bakıldığında sure: “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin.”⁵³ şeklinde yaratıcı ile kullar arasındaki bir sözleşmeyi / ahitleşmeyi hatırlatarak başlamakta olup bu emir şeriata işaret etmektedir. Sure: “Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümlerliği yalnızca Allah’ındır. O her şeye hakkıyla gücü yetendir.”⁵⁴ şeklinde bitmektedir ki bu husus da hakikate işaret etmektedir. Dolayısıyla sure şeriatla başlamakta ve Allah Teâlâ’nın azameti, kudreti ve yüceliği hatırlatılarak hakikatle bitmektedir.⁵⁵ Görüldüğü üzere Râzî surenin başıyla sonu arasında hakikat ile şeriat arasındaki irtibattan istifade ederek çok değerli bir münasebet kurmaktadır.

Râzî’nin surelerin başıyla sonu arasında kurduğu münasebete bir örnek de Zuhruf Suresi verilebilir. Zuhruf Suresi’nin sonunda iman etmeyen bir ka-

46 el-Bakara 2/285.

47 el-Bakara 2/4.

48 el-Bakara 2/286.

49 el-Bakara 2/5.

50 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 7/106.

51 el-Mâide 5/1.

52 el-Mâide 5/120.

53 el-Mâide 5/1.

54 el-Mâide 5/120.

55 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 12/469; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/403-404.

vimden bahsedilmektedir. Hem de: *“An-dolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, “Allah” derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?”*⁵⁶ âyetinde de buyrulduğu üzere onlar kendilerini yaratanın Allah Teâlâ olduğunu bilmelerine rağmen O'nu inkâr etmektedirler. Surenin başında da yine peygamberlerle alay eden bu sebeple Allah Teâlâ tarafından uyarılan bir topluluk zikredilmektedir. Bu topluluk da: *“Andolsun, onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka, “Onları mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen (Allah) yarattı” diyeceklerdir.”*⁵⁷ âyetinde ifade edildiği üzere her şeyin yaratıcısının kim olduğunu bilen bir topluluktur. Surenin hem başında hem de sonunda inkâr edenlerin yaratıcıyı bilmeleri hususu dile getirilerek esasında onlar uyarılmaktadırlar. Yani bu itikada sahip olan bir kişi veya topluluk nasıl olur da faydası ve zararı olmayan, bayağı cisimlere, pis putlara ve cansız nesnelere tapabilir, şeklinde bir uyarı niteliği taşımaktadır.⁵⁸ Görüldüğü üzere surenin başıyla sonu arasında inkâr edenler ve onların genel karakterleri hususunda bir irtibat söz konusudur.

3.4. Farklı Sureler Arasındaki Münasebet

Mefâtihu'l-Gayb'da Râzî, farklı sureler arasında da münasebet kurmaktadır. Tefsiri incelendiğinde hemen her surede bu özelliği görmek mümkündür. Tabi bu özellik peş peşe gelen sureler arasındadır. Bu da Râzî'nin Münâsebâtü'l-Kur'an ilmindeki üstünlüğünü ve yetkinliğini göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Farklı sureler arasında Râzî'nin nasıl bir münasebet kurduğunu daha net görebilmek için bazı örnekler vermek uygun olacaktır.

İlk örnek Münâfikûn Suresi'nden verilebilir. Münâfikûn Suresi ile Cuma Suresi arasında birtakım münasebet vardır. Cuma Suresi: *هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ* *“O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir.”*⁵⁹ âyetinde de görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamber olarak gönderilmesini dile getirmektedir. Aynı şekilde bu sure: *مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَثْقَارًا بَشَسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا* *“Tevratla yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”*⁶⁰

56 ez-Zuhruf 43/87.

57 ez-Zuhruf 43/9.

58 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/649; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Beirut: Dâru'l-jîl, 1979), 3/156.

59 el-Cuma 62/2.

60 el-Cuma 62/5.

âyetinde ise bir darb-ı meselle hem kalben hem de lisanen inkâr edenlerden bahsetmektedir. Münâfikûn Suresi ise dil ile yalanlamaksızın kalben yalancı ve kalp ile tasdik etmeksizin dil ile tasdik edenlerden yani münafıklardan haber vermektedir. Dolayısıyla inanç bakımından kafirler ve münafıklar olmak üzere iki grup insan tipinin örnek verilmesiyle iki sure arasında bir münasebet söz konusudur. Diğer yandan Cuma Suresi'nin sonunda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ta'zîm gösterilmesi, Cuma namazına riayet edilmesi, münafıklara ve adetlerine saygının terk edilmesi zira onların yalancı oldukları hususlarında Müslümanlara bir tembih söz konusudur. Münâfikûn Suresi ise münafıkların yalancı olduklarına vurgu yaparak şöyle başlamaktadır: إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ “(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, “Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz” derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.”⁶¹ Burada da yine bir surenin biterken kapsadığı hususlarla diğer surenin başlarken kapsadığı hususlar arasında bir münasebet vardır.⁶²

Sureler arası münasebete Tegâbün Suresi ile Münâfikûn Suresi'ni de vermek mümkündür. Bu ikisi arasında çok açık bir münasebet vardır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Münâfikûn Suresi'nde münafıkların yalancı olduklarından gerek gizli gerekse açıktan yaptıkları işlerin boş ve gereksiz olduğundan haber verilmektedir. Tegâbün Suresi'nde ise: مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا نَعْلَمُ بِذَاتِ الصُّدُورِ “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilir. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.”⁶³ âyetiyle onlara açık bir tehdit söz konusudur. Aynı şekilde Münâfikûn Suresi'nde: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ “Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”⁶⁴ âyetiyle Allah Teâlâ'yı zikretmek ve O'na şükretmek tembih edilmekte Tegâbün Suresi de: يَسْبِيحُ اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tespih eder. Mülk yalnızca O'nundur, hamd de O'na mahsustur. O her şeye hakkıyla gücü yetendir.”⁶⁵ âyetiyle başlayarak yine Allah Teâlâ'yı tespih etmek dolayısıyla O'nu hatırlamak ve O'na şükretmek dile getirilmektedir.⁶⁶ Görüldüğü üzere bu iki sure arasında hem münafıkların özelliklerine dikkat çekilmesi hem de Cenab-ı Allah'ı tespih ve O'na şükür edilmesi noktasında benzerlik ve zıtlık yönüyle bir münasebet söz konusudur.

61 el-Münâfikûn 63/1.

62 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/545.

63 et-Tegâbün 64/4.

64 el-Münâfikûn 63/9.

65 et-Tegâbün 64/1.

66 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/551.

Râzî, Zilzâl ve Beyyine Sureleri arasında da iki tane münasebet kurmaktadır. Beyyine Suresi'ndeki: جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا فِيهَا "Rableri katında onların mükafatı, içlerinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu mükafat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur."⁶⁷ âyetinde de ifade edildiği üzere ahirette mü'minlerin mükafatlarından bahsedilmektedir. Bu mükafatlardan haber verilince sanki mükellefler, mükafatın ne zaman olacağını sormuşlar, Zilzâl Suresi de: إِذَا زُلْزَلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا "Yeryüzü kendine has bir sarsıntıya uğratıldığı zaman."⁶⁸ şeklinde bir ifadeyle onlara cevap vermiştir. Bu iki sure arasındaki bir diğer münasebet ise Allah Teâlâ Beyyine Suresi'nde kafirlere cehennemle korku salarken mü'minlere ise cenneti vadetmektedir. Zilzâl Suresi'nin son iki ayetinde ise: فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ "Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükafatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir."⁶⁹ buyurmak suretiyle ceza ve mükafatı cem etmekte yani bir arada toplamaktadır.⁷⁰ Dolayısıyla bu iki sure arasında ceza ve mükafat özelinde bir münasebet söz konusudur.

Âdiyât ve Kâria Sureleri arasında ise Râzî önemli bir münasebet kurmaktadır. Âdiyât Suresi: إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ "O gün onların Rabbi kendilerinin her halinden mutlaka haberdardır."⁷¹ âyetiyle bitince sanki o gün hangi gündür şeklinde bir soru sorulmuştur. Bunun üzerine sorulan bu soruya cevap kabilinden Kâria Suresi'nde: الْقَارِعَةُ "Yürekleri hoplatan büyük felaket!"⁷² şeklinde bir cevap verilmiş ve o günün kıyamet günü olduğu vurgulanmıştır.⁷³ Böylece soru-cevap yöntemiyle bu iki sure arasında bir münasebet kurulmuştur.

Razî'nin mükemmel bir münasebetin olduğundan bahsettiği bir diğer örnek ise Kevser Suresi ile Maûn Suresi'dir. Bu iki surede dörder önemli özellik vardır. Maûn Suresi'nde münafıkların dört özelliği vurgulanırken Kevser Suresi'nde bu özelliklere mukabil ayrı dört özellik zikredilmektedir. Maûn Suresi'nde: "İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir."⁷⁴ âyetiyle cimrilik; فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ "Onlar namazlarını ciddiye almazlar."⁷⁵ âyetiyle namazı terk etmek; الَّذِينَ هُمْ يَرَاؤُنَ "Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar."⁷⁶ âyetiyle namazda gösteriş yapmak;

67 el-Beyyine 98/8.

68 ez-Zilzâl 99/1.

69 ez-Zilzâl 99/7-8.

70 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/253.

71 el-Âdiyât 100/11.

72 el-Kâria 101/1.

73 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/265.

74 el-Maûn 107/2-3.

75 el-Maûn 107/5.

76 el-Maûn 107/6.

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ “Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.”⁷⁷ âyetiyle ise zekâta engel olmak özellikleri münafıkları tanıtmak üzere zikredilmektedir. Bu özelliklere mukabil Kevser Suresi’nde: إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ “Şüphesiz biz sana Kevseri verdik.”⁷⁸ âyeti cimriliğe mukabil zikredilmekte ve biz sana çokça verdiğimiz gibi sen de çokça ver ve cimrilik yapma denilmektedir. “Onlar namazlarını ciddiye almazlar.”⁷⁹ âyetinde işaret edilen namazı terk edenlere karşılık, فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ “O Halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes.”⁸⁰ âyetiyle namaza devam etmek emredilmiştir. “Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar.”⁸¹ âyetinde ifade edilen gösterişe karşılık, “O Halde, Rabbin için namaz kıl.”⁸² âyetiyle riyakarlık yapmadan Allah’ın rızasını gözetmeye vurgu yapılmıştır. “Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.”⁸³ âyetinde vurgulanan cimriliğe karşılık “kurban kes.”⁸⁴ emriyle tasadduk yapmaya teşvik edilmiştir.⁸⁵ Görüldüğü üzere Maûn Suresi’nde münafıklar hakkında zikredilen dört çirkin özelliğe karşılık Kevser Suresi’nde dört güzel haslet zikredilmektedir. Neticede Râzî bu iki sure arasında çok önemli münasebetler kurmuştur. Yukarıdaki örnekler, Râzî’nin farklı sureler arasında kurduğu münasebet ve bu münasebetin delillendirilmesi meselesindeki yetkinliğini ve otoritesini gözler önüne sermektedir. Diğer yandan bu örnekler, genel bir bakış açısıyla Kur’an-ı Kerim’in daha iyi anlaşılmasına katkı sunmakta, Kur’an’ı anlama noktasında parçacı bir yaklaşımın da önüne set olmaktadır.

3.5. Sure İçerisindeki Konuların Münasebeti

Kur’an-ı Kerim’in temel konuları tevhit, nübüvvet ve ahirettir. Bunlarla birlikte Kur’an, tali konular şeklinde ifade edilen birçok konuyu da içermektedir. Bu konuların Kur’an’ın genelinde olduğu gibi bir surede de olması mümkündür. Kur’an’ın genelindeki konular arasında nasıl bir insicam ve irtibat varsa sure içerisindeki konular arasında da münasebet söz konusudur. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve Râzî’nin bu husustaki görüşlerinin tespiti için birkaç örnek vermekte fayda vardır.

Mesela Nisâ Suresi birçok mükellefiyeti içermektedir. Bu farklı farklı sorumlulukların/konuların bir surede bulunması o surenin konu bakımından uyumsuzluk arz ettiği anlamına gelmemektedir. Zira ‘Kur’an’ın tamamı bir âyet gibidir.’ düsturundan hareketle bu konuların her birinin arasında bir

77 el-Maûn 107/7.

78 el-Kevser 108/1.

79 el-Maûn 107/5.

80 el-Kevser 108/2.

81 el-Maûn 107/6.

82 el-Kevser 108/2.

83 el-Maûn 107/7.

84 el-Kevser 108/2.

85 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 32/307.

irtibat söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında Nisâ Suresi'nin başında Allah Teâlâ çocuklara, kadınlara ve yetimlere şefkatle muamele edilmesini, onlara acınmasını, mallarının korunmasını ve haklarına riayet edilmesini emretmektedir. Buna karşılık sure: *يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ* "Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor."⁸⁶ âyetiyle bitmekte ve hak, hukuk, mal ve malın korunması anlamına gelen mirasa vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla surenin başındaki konular ile sonundaki konular arasında mal-mülk, hak-hukuk bağlamında bir münasebet bulunmaktadır.⁸⁷

Yine Nisâ Suresi'nde abdest, teyemmüm, namaz ve müşriklerle savaş gibi mevzular zikredilmektedir. Bu hususlar ise genelde nefislere ağır gelen konulardır. Bu sebeple sure: *يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا* "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir."⁸⁸ âyetinin emrettiği takva ile başlamaktadır. Yani bu surede emredilen mükellefiyetler her ne kadar nefislere ağır da gelse, Yaraticı'ya karşı saygı duymak, O'na karşı gelmekten sakınmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu emirler takvanın gereği olarak yerine getirilmelidir. Bu açıdan takva özelinde konular arasında bir münasebet söz konusudur.⁸⁹

Diğer yandan: "Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan"⁹⁰ ifadelerinde de görüldüğü üzere Allah yaratıcıdır. Kullar ise yaratılmıştır. Kulluk, emirlere uymayı, yaratıcılık ise emirlerine uyulmayı gerekli kılmaktadır. Yani Yaraticı ile kullar arasındaki münasebet, yaratıcının emretmesi, kulların ise emirlere ittibas ve yasaklardan kaçınması olunca yaratıcılık ve takva bağlamında konular arasında bir insicam ve irtibat söz konusudur.⁹¹

Yukarıdaki izahlarda da görüldüğü üzere gerek çocuklar, kadınlar ve yetimlere şefkat ve merhametle muamele edilmesi, onların hak ve hukuklarının korunması gerek abdest, teyemmüm, namaz ve savaş gibi nefse ağır gelen hususlar gerekse surenin diğer konularından olan miras, evlilik ve boşanma gibi mevzular arasında yaratıcılık, kulluk, emretme ve emirlere uyma bağlamında bir irtibatın olduğu ortaya çıkmaktadır.

86 en-Nisâ 4/176.

87 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/475.

88 en-Nisâ 4/1.

89 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/475.

90 en-Nisâ 4/1.

91 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/476.

Sure içi konuların birbiriyle münasebetinin ortaya konulması bakımından Maûn Suresi'ni de örnek vermek mümkündür. Bu surenin birinci kısmında inanmayanların özelliklerinden olan ahireti inkâr etmek, yetimleri itip kakmak, yoksulları doyumamak gibi hususlar dile getirilmektedir.⁹² İkinci kısmında ise ibadetlerinde riyakârlık yapanlardan ve iyiliğe engel olanlardan bahsedilmektedir.⁹³

Yukarıda görüldüğü üzere Maûn Suresi konu bakımından ikiye ayrılmaktadır. Bu iki konunun bir surede bulunması aralarında bir münasebetin olmasını gerekli kılmaktadır. Râzî bu münasebete değinmekte ve üç noktada çok güzel izahlar yapmaktadır. Bu izahlardan birincisine göre yetimlere eziyet etmek, yoksulları doyumamak nifak alametidir. Aynı şekilde huşudan uzak, samimiyetsiz bir şekilde kılınan namaz da münafıkların özelliklerindedir. Dolayısıyla hem insanlara hem de Allah Teâlâ'ya karşı takınılan münafıkça tutumlar açısından surenin birinci ve ikinci kısmı arasında bir irtibat söz konusudur.⁹⁴

İkinci izaha göre ise yetimlere eziyet etmekten ve yoksulları doyumayı teşviğin terk edilmesinden bahsedilince, sanki birisi 'Namaz kötülüklerden alıkoymaz mı?' diye sormuş da ona 'Riyakârca kılınan namaz bu münafıkça davranışlardan nasıl alıkoysun.' diye cevap verilmiştir. Dolayısıyla soru-cevap yöntemiyle namazın fayda sağlayıp sağlamaması açısından bir irtibat söz konusudur.⁹⁵

Üçüncü izaha göre ise "yazıklar olsun ifadesi" çok ağır suçların işlenmesi karşılığında kullanılmaktadır. Bu durumda surenin birinci kısmında yetimlere eziyet etmek ve yoksulu doyumayı teşvik etmenin terk edilmesi, Allah Teâlâ'nın kullarına karşı şefkatinin kötüye kullanılması ve bu hususta hataya düşülmesi anlamına gelmektedir. Aynı şekilde ibadetlerde riyakârca bir tutum sergilemek ve iyiliğe engel olmak da Cenab-ı Allah'a ta'zîm hususunda bir hata ve kusurdur. Hem şefkat hem de ta'zîm hususunda iki ciddi hata ve kusur birleşince surenin birinci kısmındaki konularla ikinci kısmındaki konular arasında "yazıklar olsun ifadesi" kullanılmak suretiyle münasebet kurulmuştur.⁹⁶

Neticede Nisâ ve Maûn Sureleri örneğinde de izah edildiği üzere Râzî, sure içi konuların da arasında bir münasebet olduğunu ortaya koymakta ve bu münasebeti çok ince akli değerlendirmelerle izah etmektedir. Bu yönüyle Râzî, Münâsebâtü'l-Kur'an İlmi'nin Kur'an'ın daha iyi anlaşılması noktasındaki önemini de ortaya koymaktadır.

92 el-Maûn 107/1-3.

93 el-Maûn 107/4-7.

94 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/303.

95 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/303.

96 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/303.

Sonuç

Kur'an'ın farklı zaman, zemin ve hadiseler üzerine inmesi, sure ve âyetler arasındaki münasebeti gerekli kılmaktadır. Zira bir surenin âyetlerinin, Mushaf'taki son şeklini alıncaya kadar, farklı zamanlarda ve aralıklarla inmesi göz önünde bulundurulduğunda âyetler ve sureler arasındaki münasebetin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. 23 yıllık bir sürede inmesine rağmen Kur'an'da hiçbir çelişkinin bulunmaması, münasebet ilmine temel teşkil etmektedir. Yani bu kadar uzun bir süreçte tamamlanan Kur'an'ın daha iyi ve bütüncül bir bakış açısıyla anlaşılabilmesi, sureler ve âyetler arasındaki irtibatın tespit edilebilmesi için münasebet ilmine ihtiyaç vardır.

Metin içerisindeki örneklerde de görüldüğü üzere Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılabilmesi için âyet içi, âyetler arası, sure içi, sureler arası münasebetin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Âyetler ve sureler arası münasebetin tespiti ise kolay bir mesele değildir. Râzî ise münasebetin tespiti, izahı ve sonraki nesillere kapı aralaması bakımından önemli bir konumdadır.

Münâsebâtü'l-Kur'an'ı en etkili ve mantıklı bir şekilde ele alan gerek sureler gerekse âyetler arasındaki bağlantıyı tespit ve izah noktasında eşsiz bir maharet sergileyen Fahreddin Râzî, bu ilimdeki hünerini ortaya koyarak "Kur'an'ın tamamı tek bir sure hatta tek bir âyettir." tezini ve iddiasını ispat etmektedir.

Yine Râzî, münasebet ilmi sayesinde Kur'an'ın mana bütünlüğünü de ortaya koymaktadır. Diğer yandan o, Kur'an'ın mantıksal örgüsündeki inceliğini, konu birlikteliğini ve üslup zenginliğini göstermede Münâsebâtü'l-Kur'an İlmi'nin rolünü de çok başarılı bir şekilde dikkatlere arz etmektedir.

Neticede genelde Kur'an'ın özelde ise sure ve âyetlerin, Kur'an'ın bütünlüğü bağlamında anlaşılması bakımından Münâsebâtü'l-Kur'an İlmi büyük önemi haiz olup Fahreddin Râzî de bu ilmi tefsirinde çok etkili bir şekilde kullanmıştır.

Kaynakça

- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 16 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1994.
- Azimi, Enayetullah - Tok, Fatih. "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmine Yaklaşımı -Bakara Sûresi Örneği-". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 287-303.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabi, 1999.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabi, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*. 2 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 28. Basım, 2016.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.
- Çetin, Mustafa. "Âyetler ve Sureler Arasındaki Münasebet ve İncicam". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989), 505-543.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 6. Basım, 2017.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV, 50. Basım, 2016.
- Ebüssuûd Efendi, Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 3. Basım, 1999.
- Gül, Habip. "Kehf Sûresi'nin İlk Sekiz Âyetinin Sûrenin Diğer Bölümleriyle Münasebeti". *Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (2018), 221-237.
- Güven, Şahin. "Celâleddîn es-Suyûtî'nin Merâsîdu'l-Metâli' fî Tenâsübü'l-Mekâtî' ve'l-Metâli' İsimli Eseri Bağlamında Sûrelerin Başı ile Sonu Arasındaki Münasebet". *Bilimname* 34/2 (2017), 317-339.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. 8 Cilt. Daru Tayyibe, 2. Basım, 1999.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısrî. *Lisanu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1. Basım, 2001.
- İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Dımeşk: Daru'l Kalem, 1991.
- Kabakçı, Ersin. "Âyetler Arası Münasebet Meselesinin Tefsirlere Yansımalarının Tarihî Kökenine Yönelik Bir Sorgulama: Tefsîru Mukâtil Örneği". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 420-442.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Kılıç, İsmail. "Üslubu'l-Kur'ân Açısından İnşikâk-ı Kamer Hadisesi". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2020), 251-276.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzi'l-ve hakâiku't-te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dar İbn Katheer, 7. Basım, 2017.
- Okumuş, Mesut vd. *Tefsir*. ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-jîl, 2. Basım, 1979.
- Seyyid Kutub. *Fî Zılâli'l-Kur'an*. çev. Salih Uçan vd. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Sönmez, Mahmut. "Âyetler Arasındaki Münâsebetin Kur'an İlimlerindeki Önemi". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2020), 69-102.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fi ulûmi'l Kur'an*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'n Nedveti'l Cedide, 1951.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 6 Cilt. Dimeşk: Daru İbni Kesir, 1993.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. 24 Cilt. Muessesetü'r-Risale, 1. Basım, 2000.
- Vâhidî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Esbabü'n-nüzûl*. Beyrut: Daru-l Kütübî'l İlmiye, 1986.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.
- Yılmaz, Mehmet Faik. "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/568-570. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabi'l Arabi, 3. Basım, 1986.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an*. 4 Cilt. Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabi, 1957.